

BUXGALTERIYA HISOBINING USULLARI VA TAMOYILLARI

Turayeva Gulizahro

Guliston Davlat Universiteti “Iqtisodiyot” kafedrasida o‘qituvchisi

Mullajonov Baxtiyor¹

Qurbonbekov Ravshan²

To‘raqulov Sayfiddin³

Mamadaliyev Umidjon⁴

Fozilov Shohrux⁵

Guliston Davlat Universiteti “Agrokimyo va Agrotuproqshunoslik” yo‘nalishi talabalari

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7866521>

Annotatsiy: Iqtisodiyotni erkinlashtirish va chuqurlashtirish sharoitida turli mulkchilikka asoslangan tashkiliy-iqtisodiy jihatdan bir-biridan farq qiluvchi ko‘plab xo‘jalik yurituvchi subektlarning paydo bo‘lishiga zamin yaratildi. SHu munosabat bilan xo‘jalik yurituvchi subektlarda buxgalteriya hisobning to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilishi va uning ustidan nazoratning samarali mexanizmini ishlab chiqish hozirgi kunning dolzarb vazifalaridan biridir

Xususan, buxgalteriya hisobining ahamiyati sifatida xo‘jalik yurituvchi subektlarda hisob tizimining naqadar to‘g‘ri yuritilishi, xo‘jalikning iqtisodiy-moliyaviy faoliyatini o‘rganish va uning holatiga xolisona baho berish, shuningdek iqtisodiy ko‘rsatkichlarning samaradorligini aniqlash hamda nazoratini o‘rganish bugungi kunda talaba yoshlarga muhim dastur vazifasini o‘taydi.

Kalit so‘zlar: O‘z Res konstitutsiyasi, subyekt ,obyekt, imzo huquqi, inventarizatsiya, registr, moliyaviy hisobot.

Kirish: Bugungi kunda malum bir shirkat yoki korxonalar boshqa bir korxonaga , shirkat , yuridik yoki jismoniy shahslar , davlat idoralari va shunga o‘xshash ma‘lum bir pul birliklari aylanadigan joylarda kirim-chiqim amaliyotlarini bajarishda sotib olish va sotish jarayonlarini ma‘lum bir qolibga solish uchun davlatimiz konstitutsiyasida moddalar belgilab qo‘yilgan.

Muxokamlar va natijalar: Birinchi tushuncha kengroq ma‘noga ega bo‘lib, har bir fan kabi buxgalteriya hisobi o‘z usuli bilan ta‘riflanadi. Hisob yuritish tartibini belgilab beruvchi tarkibiy qism sifatida buxgalteriya hisobiga xos bo‘lgan quyidagi usullar ma‘lum; - hujjatlashtirish; -inventarizatsiya; -baholash; -kalkulatsiya; -buxgalteriya hisobi schyotlari; - ikkiyoqlama yozuv; -buxgalteriya balansi; -hisobot. Ushbu tushunchalar usul elementlari ham deyiladi. Ikkinchi ma‘noda - alohida foydalaniladigan usullar ma‘nosida qo‘llaniladigan usullar yig‘indisi hisobning uslubiyatini tashkil etadi. Uslubiyat ham, buxgalteriya hisobi oldida turgan maqsad va vazifalar ham ularni yechish imkoniyatlari, mavjud texnik va texnologik baza bilan belgilanadi. Usulning mazmuni - mazkur fanning predmeti, vazifalari va uning oldiga qo‘yiladigan talablar xususiyatlariga bog‘liq bo‘ladi. Ular buxgalteriya hisobi usulining tarkibiga kiradigan aniq usullarni belgilab beradi. Eng avval shunga etibor berish lozimki, buxgalteriya hisobida sodir bo‘ladigan barcha xo‘jalik jarayonlari, uning ixtiyoridagi barcha mablag‘larni aks ettiruvchi axborotlarni shakllantiradi. Xar xil jarayonlarda sodir bo‘ladigan operatsiyalar soni hamda korxonaga ixtiyorida joylashgan mablag‘lar turi va manbalari juda ko‘pdir. Bir xo‘jlik operatsiyasi mablag‘lar hamda manbalar turi ustidan zaruriy boshqaruv axborotini umumlashtirish, shakllantirish hujjatlashtirish yordamida kuzatib boriladi. Hujjatlashtirish buxgalteriya hisobining obektlari ustidan yoppasiga va uzluksiz kuzatishni amalga oshirish imkonini beradigan dastlabki aks ettirish usulidir. Buning **uchun har bir**

alohida operatsiya uchun yoki ularning bir turdagi guruhi uchun dastlabki hisob axborotini muayyan moddiy tashuvchisi tuziladi. Unda amalga oshirilgan operatsiyaning mazmuni qayd etiladi. Hujjatlashtirish yordamida sodir bo'layotgan xo'jalik operatsiyalari haqida mukammal ma'lumotlar olinadi. Bu ma'lumotlar ularni keyinchalik iqtisodiy jihatdan guruhlash va umumlashtirish uchun asos bo'lib hisoblanadi. Huquqiy talablarga rioya qilingan holda xujjatlardan foydalanish buxgalteriya hisobining ma'lumotlariga isbotlovchi kuch bag'ishlaydi. Lekin xo'jalik jarayonida bo'lib o'tayotgan barcha hodisalarni ham hujjatlashtirish yordamida qayd qilib bo'lavermaydi. Jumladan, tabiiy yo'qolish, mablag'larni qabul qilish va topshirish paytidagi noaniqliklar, hisobdagi xatolar va qolaversa, o'g'irliklar tegishli qiymatliklarning haqiqiy miqdorini dastlabki axborotni tashuvchilar hamda hisobda aks ettirilganlaridan chetga og'ishishiga olib keladi. Bunday hodisalarni rasmiylashtirish, ular sodir bo'layotganda emas, balki ma'lum bo'lgandagina mumkin bo'ladi. Dastlabki axborot tashuvchilar tomonidan qayd qilinmay qolgan hodisalar, hujjatlashtirishga zaruriy qo'shimchalar, ya'ni qayta ro'yxatga olish yordamida aniqlanadi. Uning ma'lumotlari yuqorida keltirilgan u yoki boshqa sabablarga ko'ra o'z vaqtida hisobga olinmay qolgan hisob ko'rsatkichlarini haqiqatdagiga muvofiqlashtirish uchun xizmat qiladi. SHunday qilib, hujjatlashtirish va (ro'yxatga olish) inventarizatsiya buxgalteriya hisobining obektlarini dastlabki kuzatishni amalga oshirish uchun qo'llaniladi. Ulardan foydalanish - mulkning but saqlanishi ustidan nazorat qilish imkonini beradi. Hujjatlashtirish va ro'yxatga olishning ma'lumotlari moddiyjavobgar shaxslarning xatti-harakatlari, amalga oshirilayotgan muomalalarning qonuniyligi, mablag'larning to'g'ri saqlanishi, ulardan maqsadga muvofiq ravishda foydalanish va shu kabilar ustidan kuzatish imkonini beradi.

Xo'jalik jarayonini boshqarish uchun uni amalga oshirish bilan bog'liq bo'lgan barcha chiqimlarni hisoblab chiqish, har bir jarayonda ishlatilgan ham jonli ham moddiylashtirilgan mehnatni hisoblab chiqish kerak. Bunda xar bir chiqim turining miqdorinigina emas, balki aniq bo'lgan, ularning obektiga tegishli bo'lgan umumiy summasini topish, ya'ni hisobga olinayotgan mahsulotlarning tannarxini aniqlab topish lozim bo'ladi. Mahsulot tannarxi - ishlab chiqarish xarajatlarining miqdori ustidan nazorat qilish uchun qo'llaniladigan kalkulyatsiya yordamida hisoblab topiladi. U obektlarning haqiqiy tannarxini aniqlash imkonini beradi.

Xulosa: Shunday qilib, buxgalteriya hisobining metodi quyidagi usullardan iborat ekan: hujjatlashtirish va qayta sanoqdan o'tkazish, baholash va kalkulyatsiya, schyotlar va ikkiyoqlamali yozuv, balans va hisobot. Bu usullardan ba'zi birlari xo'jalik hisobining boshqa turlarida ham keng qo'llaniladi. Jumladan, keng miqyosda hujjatlashtirish, baholash, kalkulyatsiya, 48 hisobot va ma'lum darajada balansli usul qo'llaniladi.

References:

1. S. Yuldasheva, I. Masteyeva, B. Maxkamov "Buxgalteriya hisobi asoslari.
2. Turayeva, G. (2023). FACTORS FOR INCREASING THE STABILITY OF GRAIN PRODUCTION AND PERFORMANCE INDICATORS. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 2(6), 45-50.
3. Turayeva, G., Ismoilova, M., Abdug'apparova, O., Abduqayumov, U., Anafiyayev, O., Ashurmatov, N., ... & Jumayeva, S. (2022). BOZOR AGROIQTISODIYOTIDAGI INSTITUTSIYONAL O'ZGARISHLAR SHAROITIDA HAMKORLIK TAMOIYILLARI SHAKLLARI.

Zamonaviy dunyoda ijtimoiy fanlar: Nazariy va amaliy izlanishlar, 1(27), 82-85.

4. Qaxxorovna, T. G. (2023). The Impact of Artificial Intelligence on the Economy. Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal, 2(2), 57-61.
5. Qaxxorovna, T. G., & Ikrom o'g'li, X. J. (2023). QISHLOQ XO'JALIGIGA BOZOR MEXANIZMLARINI JORIY QILISH. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI, 3(2), 85-90.
6. 6.Qudratullaevna, A. M., Qaxxorovna, T. G., & Eshbulovich, M. H. (2023). SUN'IY INTELLEKT VA UNING IQTISODIYOTGA TA'SIRI. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI, 3(2), 65-69.
7. 7.Otabekov, J., Alikulov, R., Turayeva, G., & Iskanova, M. (2023, April). THE "GREEN ECONOMY" AND ITS PRIORITY FOR IMPROVING ECONOMIC RELATIONS. In International Conference on Business Management and Humanities (Vol. 1, No. 1, pp. 20-24).
8. Turayeva, G., Ismoilova, M., Mamasoliyeva, C., Nuraliyeva, P., Nuriddinova, M., Oqbo'tayev, O., ... & Xudoynazarova, N. (2022). QISHLOQ XO'JALIGI IQTISODIYOTIDA START UP TASHABBUSLAR HAMDA ISHLAB CHIQRUVCHI BIRLASHMALARINI QO'LLAB QUVVATLASH. Zamonaviy dunyoda ijtimoiy fanlar: Nazariy va amaliy izlanishlar, 1(27), 86-90.